

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE 1945'TE ÇOK PARTİLİ SİYASÎ HAYATA GEÇİŞİN NEDENLERİ (1908-1945)

THE PROCESS OF DEMOCRACY AND THE REASONS OF TRANSITION TO MULTI-PARTY SYSTEM IN TURKEY

Ercan HAYTOĞLU*

ÖZET

Osmanlı Devleti döneminde başlayan çok partili siyasî hayat 1908-1913 döneminde çok partili, 1913-1918 arasında tek partili bir durum almıştır. 1918 yılı şartlarında çok partili siyasî hayat yeniden başlamıştır. Anadolu'da başlayan siyasî hareketlenme İstanbul'a karşı üstünlük sağlayarak, 1923'ten sonra yeni bir döneme girmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkasına dönüştükten sonra, 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası muhalefet süreçleri çok kısa yaşanmıştır. İnkılap aşaması ve II. Dünya Savaşı sebebiyle çok partili siyasî hayat tam olarak tesis edilememiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası 1945 yılına kadar tek parti olarak kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, ülke içinde ve dışında oluşan gelişmeler, çok partili hayata geçişi mecbur kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Sistem, Türkiye 'de Demokrasi

ABSTRACT

The political life which started during the era of Ottoman Empire was Multi-Party System between the years of 1908-1913 and than it became Mono -Party System between the years of 1913-1918. However, Multi-Party, System started again in 1918. A politic movement that flourished in Anatolia gained power over İstanbul and entered a new period after 1923. After "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" transformed in to "Halk Fırkası" the opposition terms of 1924 Terakkiperver C umhuriyet Fırkası and 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası lived for a very short time. Revolutions and Multi-Party System couldn't be set up because of II. World W ar "Cumhuriyet Halk Fırkası" lived since 1945 as a single party. At the end of II. IVorld War some changes took place both home and outside and these changes rnade it necessary to start Multi-Party System.

Key Words: Multi-Party System, Democracy in Turkey

I-TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK HAREKETLERİN GELİŞİMİ

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Osmanlı tarihinde siyasî mücadelelerin hız kazandığı görülür. Bu mücadelelerin II. Meşrutiyetten itibaren siyasî partiler halinde organize olması, modern çağın siyasî gelişmelerini hayata geçirmiştir. Böylece, kişi hak ve özgürlüklerim ön plana alan demokratikleşmenin ve parlâmentarizmin siyasî düzeni kurulmuştur. Millî bağımsızlık ilkesiyle tam zaferin kazanılması, Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bizde siyasî partilerin kurulmasına öncelik yapan hareketler "Cemiyetler" şeklinde ortaya çıkmış, padişah baskısı

ve takibiyle karşılaştıklarından faaliyetlerim gizli olarak sürdürmüşlerdir.

(Yrd. Doç. Dr.) PAÜ Eğitim Fakültesi Sosyal Bil. Eğt. Bl. Öğr. Üyesi

1908 den sonra siyasî partilerin kurulması ile partiler arasında şiddetli mücadeleler kendisim göstermiş ve her türlü görüş ve düşüncenin parti kurduğu bu dönem içerisinde, Osmanlı siyasî hayatına damgasını vuran parti. İttihat ve Terakki Partisi olmuştur. İttihat ve Terakki, millî sanayi ve ekonominin kurulması, azınlıklar ve yabancıların ekonomileri ile mücadele etmek için millî bir şuurun oluşmasına çaba harcamıştır.¹

İttihat ve Terakki'nin 31 Mart Olayı ile iktidarı elde etmeye yönelik faaliyetlerini artırarak baskıya dönüştürmesi, karşısına güçlü bir muhalefeti çıkarmıştır. Bu muhalefet 1911 yılında kurulan "Hürriyet ve İtilâf Fırkası" dır.² İttihat ve Terakki Partisi ilericiyi temsil eden bir parti iken. Hürriyet ve İtilâf Partisi eski düzeni yeniden kurmak, gerici çıkarların korumak isteyen gerici bir parti olarak siyasî hayatta yerini almıştır.³ Siyasî mücadelenin şiddetini artırmasıyla İttihat ve Terakki Partisi'nin muhalefet tarafından iktidardan uzaklaştırılması, İttihat ve Terakki Partisi'ni demokratik çizgiden çıkarmıştır. İttihat ve Terakki, Bâb-ı Âlî Baskını(1913) ile iktidarı ele geçirmiş. Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikast sonucunda öldürülmesiyle muhalefeti etkisiz hale getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla siyasî parti mücadelelerinin getirebileceği olumsuzluklar göz önüne alınarak, çok partili siyasî hayat tatil edilmiş, İttihat ve Terakki tek parti iktidarı olarak hakimiyetini 1918 yılı sonuna kadar devam ettirmiştir. 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla, İttihat ve Terakki Partisi tarihin sayfaları içerisinde yerini almıştır.⁴

Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndan çıkmasını sağlayan 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla başlayan devre, Anadolu'da yeni millî Türk devletinin doğması yönünde son derece önemli bir devre olmuştur.⁵ Mütareke dönemi olarak adlandırılan bu devre siyasî partilerin, siyasî teşkilatların çok fazla olduğu bir dönemdir. İttihat ve Terakki'nin baskısı ile faaliyet gösteremeyen siyasî teşekküller tekrar canlandığı gibi yeni siyasî partiler de bu dönemde kurulmuştur. Bu kadar fazla siyasî partinin meclis dışından doğmuş olması ve faaliyetim sürdürmesi dikkat çekicidir. Bu siyasî teşekküller İstanbul hükümeti yanlısı bir politika izleme yolu tercih etmiştir.⁶

¹-F.Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)** İstanbul, 1965 s.5-7

²-Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasî Partiler, 1859-1952**, İstanbul, 1952, s. 75

³-Tökin. **Türk Tarihinde Siyasî Partiler**, s. 7

⁴-Tunaya, **Siyasî Partiler**, s. 75

⁵-a.g.e.s.399

⁶-a.g.e, s.404

I.Dünya Savaşı sona erip İttihat ve Terakki siyasî İwattan çekilince Hürriyet ve İtilaf Partisi onun yerini almıştır. Bu dönemde Anadolu'da pek çok siyasî cemiyet ortaya çıkmıştır. 1919 yılı içinde Sivas Kongresinde Millî Cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş ve etkili bir siyaset izlemeye başlamıştır.⁷ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin uyguladığı siyaset kısa zamanda sonuç vermiş ve Damat Ferit hükümeti istifa etmiştir. Onun yerine Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümet, Anadolu'da giderek güçlenen millî mücadele hareketini tanımak durumunda kalmış ve bu gelişmelerin sonucunda 1919 yılında Meclis-i Mebusan için seçimler yapılmıştır. 12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan çalışmalarına başlamış, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî, bu meclisin gizli toplantısında kabul edilmiştir.⁸ Misak-ı Millînin kabul edilmesinden bir süre sonra, 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiştir.

Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, Mustafa Kemâl Paşa'ya gerçekleştirmeyi düşündüğü millî hakimiyete dayanan meclisi açma yönünde tarihi bir fırsat vermiştir. 18 Mart'ta Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılınca, Mustafa Kemâl Paşa 19 Mart'ta Heyet-i Temsiliye adına yazdığı yazılarla Anadolu'da meclisin açılacağını duyurmuştur.⁹ Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de açılmıştır. Bu mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tek gruptan oluşmuyordu. Meclis içinde Tesanüt grubu, Müdafaa-i Hukuk zümresi, İstiklal grubu, Halk zümresi, İslahat grubu gibi topluluklar kısa zamanda oluşmuştur.¹⁰ Hatta 1920 yılında "Türkiye Komünist Fırkası" ve "Türkiye Halk İştirakiyim Fırkası" kurulmuş, daha sonra bunların faaliyetlerine son verilmiştir.¹¹

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun yeni iç tüzüğünün kabulünden dört buçuk ay sonra, Mustafa Kemâl Paşa gazetecilere bir demeç vererek, barışın sağlanmasıyla halkçılığa dayanan ve "Halk partisi" adını taşıyan bir parti kurulacağını açıklamıştır. Mustafa Kemâl Paşa ayrıca, yeni kurulacak partinin programının hazırlanmasında, bütün vatansever aydınların çalışmalarını, ülkedeki ekonomik problemlerin çözümü, vergi sisteminin düzenlenmesi, mülkiyet esasının korunması, tabii kaynakların iyi kullanılması, vakıfların hizmetleri, imar, askerlik konularındaki görüş ve düşüncelerini açıklamalarını

-Selime Seden, **Türkiye'de Demokrasi**, İstanbul, 1946, s.51-52

⁸-Tuncay, **Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)** İstanbul 1946, s. 39^y- a.g.e, s.40

¹¹ -Tökin, **Türk Tarihinde Siyasî Partiler**, s.7 "

Tuncay, a.g.e, s.42

istemiştir.¹² 8 Nisan 1923 tarihinde dokuz maddelik bir program yayınlayan Mustafa Kemâl Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini siyasî parti şekline dönüştüreceğini açıklamıştır.¹³

11 Ağustos 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi ikinci dönemi açıldıktan iki gün sonra, Mustafa Kemâl Paşa yeniden Meclis Başkanlığına, Ali Fuat Paşa'da Meclis İkinci Başkanlığına seçilmiştir. Bu sırada Lozan görüşmeleri devam etmekte, Dışişleri Bakam İsmet Paşa ile Başbakan Rauf Bey arasındaki mücadele giderek şiddetini artırmaktadır. Sonunda Rauf Bey istifa ettiğinden yeni hükümeti Fethi Bey kurmuş, ve bu hükümet zamanında T.B.M.M tarafından Lozan Andlaşması kabul edilmiştir. 9 Eylül'de (Resmen tescili için başvurulması 11 Eylül) seçimden önce yapılan açıklamalar doğrultusunda¹⁴ Mustafa Kemâl Paşa'nın başkanlığında Halk Fırkası¹⁵ resmen kurulmuştur.

Halk Fırkasının kurulmasıyla, inkılâp hareketleri hızlı bir artış gösterdi. Cumhuriyet ilân edildi. Hilafet, Şeriat ve Evkaf Vekaleti kaldırıldı, aynı gün çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretim birleştirildi. İnkılâp alanında atılan bu büyük adımlar, inkılâp karşıtı gruplarda olumsuz etkiler yaptı.

Ülke ekonomisinin durumu, dış ticaret üzerindeki giderek artan baskılar ve laik reformların hızla devam etmesi karşıt güçlerin hoşnutsuzluğunu artırmıştır. Bütün inkılâpların arkasında Mustafa Kemâl Paşa bizzat bulunduğu halde, halk tarafından sevilen ve tanınan bir İdşi olması sebebiyle eleştiriler Başbakan İsmet Paşa üzerinde odaklanmıştır. Halk partisine karşı artan tepkiler bir süre sonra parti içinde ayrılığa yol açmış, bir kısım tanınmış simalar partiden ayrılma yolunu tercih etmiştir. Ordu müfettişliğinden istifa ettikten sonra meclise giren Kâzım Karabekir ve Ali Fuat(Cebesoy) paşalar, Rauf(Orbay), Refet(Bele)paşa, Adnan (Adıvar), İsmail (Canbulat) ve birkaç milletvekili Halk Partisinden ayrıldıktan sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında 'eni bir siyasî parti kurmuşlardır. (17 Kasım 1924)¹⁶

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın doğması normal demokratik şartlar içerisinde olmadığından, meclis içinde iki farklı görüşte grup oluşmuştur. Görüşmelere muhalefet olarak katılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası taraftarları hükümetten pek çok konuda açıklamalar istemiş, İsmet Paşa'nın hükümetine karşı

çok sert muhalefet yapmışlardır. 1925 Bütçe görüşmelerinde parti görüşlerini açıkça ortaya koymuştur. 15 Şubat 1925 T.B.M.M a'şan kaldırmış, muhalefet bu devrede eleştiriyi giderek yoğunlaştırmıştır. Muhalefet, ara seçimlerde partilerinin baskı gördüğünü söyleyerek, iktidarı baskı yapmakla suçlamışlar ve Ankara İstiklal Mahkemesine idam yetkisi verilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır.¹⁷ Doğu Anadolu'da 13 Şubat 1925 te Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Ülke Lozan'da çözülemeyen sorunların çözüleceği sırada ciddi bir bunalımla karşılaştı. Olayın ciddiyeti anlaşılınca 4 Mart 1925 de Takrir-i Sükun Kanunu kabul edilerek isyanın bastırılması için İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararlaştırıldı.¹⁸ Terakkiperver Cıunhuriyet fırkasına taraftar olan kişilerin, Cumhuriyete karşı olan kimselerden oluşması¹⁹ aynı zamanda ayaklanmada rolleri bulunduğu önüne sürülmesiyle 5 Haziran 1925'de parti kapatıldı.²⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra 1930 yılına kadar inkılâp hareketlerine büyük bir hız verildi.

1928-1929 yıllarının iyi bir mahsul yılı olmaması, ülke dışında bütün dünyayı saran bir ekonomik bunalımın bulunması ülkenin durumu çok zorlaştırdı. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan C.H.P sorumlu tutulduğu gibi, parti içinde bulunan bazı kişilerinde partiyi kullanarak çıkar sağlama yoluna gitmeleri, halk arasında partiye karşı tepki doğmasına ve hoşnutsuzluklara neden oldu. Liberal siyasete taraftar olanlar, tek parti idaresinin giderek kuvvetini arttırması, ekonomi üzerindeki baskısını fazlalaştırmasını endişe ile karşılamaktaydı. İnkılapların gerçekleştirilmesi döneminde Tek Parti uygulamalarını haklı bulmuşlar ve bu uygulamalara daha sonra devam edilmesine şüphe ile bakarak, "normal" uygulamaların başlayacağı bir devreyi gözlemeye başlamışlardır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası bu olaylar ve şartların bir sonucu olarak doğmuştur.²¹ S.C.F, normal demokratik şartlar altında aynı fikre sahip, aynı inancı paylaşan kişilerden ve kuruluşlardan meydana gelmiş, bizzat Mustafa Kemâl Paşa'nın isteği doğrultusunda Fethi Bey'in görevlendirilmesi ile²² 12 Ağustos 1930 da

¹⁷ -Tunaya, a.g.e, s. 610

¹⁸ -Karpat,a.g.e, s.45-46 ¹⁹-Mahmut Goloğlu,Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Ankara, 1974 s. 3 ²⁰-Karpat, a.g.e s.45-46 ²¹-Karpat, a.g.e, s.61

²²-Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı» İstanbul, 1982 s.39

¹²-Tunçay . a.g.e, s.47-48

¹³-Kemal H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967 s.42

¹⁴-Tunçay, a.g.e, s.57

¹⁵-Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Ankara, 1984 s. 134

¹⁶

-Karpat, a.g.e, s.44-45

resmen kurulmuştur. Bu, "Güdümlü muhalefet yaratma düşüncesinin" bir devamıdır.²⁴

S.C.F. C.H.P'ye karşı muhalefetin giderek artırdı ve muhaliflerin desteğiyle Atatürk'ün tahmininden daha fazla güçlendi. Bu desteğin içinde inkılapları ve millî birliği tehit eden fanatik unsurların varlığı endişeye neden oldu. S.C.F'nin kısa sürede ülke genelinde genel seçimleri kazanacak duruma gelmesi bu endişeleri artıran bir başka nedendi. Mustafa Kemâl Paşa partiler arasında tarafsız kalacağını belirtmesine rağmen, gelişmeler karşısında C.H.P'yi destekleme kararı aldı.²¹ Fethi Bey'in Mustafa Kemâl Paşa'ya, partiler arasında tarafsız kalmasını söylemesiyle, C.H.P'liler bunun üzerine. Mustafa Kemâl Paşa ile Fethi Bey'i karşı karşıya getirmek yolunda tahriklere giriştiler. Fethi Bey bunun kötüye gittiğini görerek, Mustafa Kemâl Paşa ile karşı karşıya gelmek istemediği için 17 Kasım 1930 tarihinde S.C.F.'yi kapatma kararı aldı.²⁶ Partinin kapatılmasında Ekim ve Kasım ayları içerisinde yoğunlaşan tartışma ortamının büyük etkisi oldu.²⁷ T.C.F'nin kapatılmasından sonra, iyi niyetle kurulan S.C.F ile başlatılan çok partili hayata geçiş, ikinci kez başarısızlıkla sonuçlanmış oldu. S.C.F siyasî arenada 12 Ağustos 1930 tarihinden 17 Kasım 1930 tarihine kadar, üç buçuk ay (97 gün) kalabilmiştir.²⁸

S.C.F'nin kapanmasından sonra C.H.P. Avmpa'daki totaliter rejimlerden etkilenerek, kendisini devlet ve milletle bir tutmaya başlamış ve ülkedeki kontrolü eline alarak tahakkümünü arttırmıştır. 1931 yılı parti kurultayında Cumhuriyetin altı ana prensibi tespit edilmiş, 1935 Kurultayı'nda Parti Genel Sekreterinin İçişleri Bakanı tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Valiler hem mülki idarenin hem de parti teşkilatının başına getirilmiştir. Bölge müfettişleri de parti ve devlet işlerini denetlemekle görevlendirildiler. Bu gelişmelerin sonucunda bütün millet C.H.P'nin üyesi kabul edildi.²⁹

10 Kasım 1938 tarihinde Mustafa Kemâl Atatürk'ün ölümüne kadar durum böyle devam etmiş. Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü zamanında bu siyasette yumuşama olmadığı gibi rejim daha fazla

23

-Karpata.g.e s.62²⁴-Dr.Esat Öz.Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesi nedenleri ve sonuçları Sosyo-Politik Yoldaşım, Nisan/Mayıs 1993,s.48 "-Preston Hughes, **Atatürkçülük** ve Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci, İstanbul, 1993, s.60-61 ~⁶-Karpata, a.g.e. s.62-63² -Dr.Esat Öz, Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesi:nedenleri ve sonuçları Sosyo-Politik Yaklaşım, Nisan/Mayıs 1993,s.49²⁸-Tekin Erer, Türkiye'de **Parti** Kavgaaları, İstanbul, 1963, s.69²⁹-Karpata ,a.g.e, s.68

sertleştirilmiştir. Laik tutumlara hız verilerek, dil devrimi şiddetlendirilmiştir. Hükümet parti hükümeti haline getirilerek parti daimi başkanı ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, milletin ve devletin sembolü olarak yüceltilmiş,³⁰ bu uygulamaların etkisiyle C.H.P'ye karşı, şiddetini giderek artıran tepkiler kendini göstermeye başlamıştır. Milletvekili olarak Hikmet Bayur, basın olarak Ahmet Emin Yalman bu muhalefetin başını çekmiştir. Halktan gelen yakınmalar muhalefeti daha fazla güçlendirmiş, bu durum tek partinin disiplinini bozmuştur.

C.H.P kendisine yönelen bu eleştirileri bir süre sonra ciddiye almaya başlamış ve 1944 yılı başlarında partiyi kullanarak kendisine çıkar sağlamak isteyenler için araşunna yapılması konusunda bir komisyona rapor hazırlatmıştır. Hazırlanan komisyon raporu T.B.M.M.'de görüşmeye açılmaya büyük tartışmalar meydana gelmiş, mecliste büyük heyecan yaşandığı gözlenmiştir. Bu görüşmelerde İstiklâl Mahkemelerinin tekrar kurulmasını teklif edenler bile çıkmıştır. Görüşmeler sonunda Başbakan Şükrü Saraçoğlu 23 Mart 1944 günü Meclis Grubundan gizli oyla güven oyu isteyince 251 beyaz (olumlu) oya karşılık 57 kişinin kırmızı (olumsuz) oy kullandığı, 100 den fazla milletvekilinin de oylamaya katılmadığı görülmüştür.

Bu durum tek parti rejiminde şaşkınlık oluşturmuştur. II.Dünya Savaşının verdiği sıkıntılar tek parti rejimini sarsarak, fikir ve kanaatlerin değişimine yol açmıştır. Bu dönemden itibaren sıkıntılarının kaynağı olarak tek parti rejimi görülmüş ve muhalefet mekanizmasına süratle ihtiyaç olduğu görüşü kuvvetlenmiştir.³¹

Türkiye'de siyasî tablo böyle iken, II.Dünya Savaşı devam etmekteydi. 6 Haziran 1944 tarihinde Normandiya kıyılarına yapılan Müttefik çıkartmasıyla, Almanlara karşı üstünlük sağlandı. Türkiye, Almanların savaşı kaybedeceklerini görünce rahatladı. Savaş içerisinde sürekli savaşa girme ısrarlarını yerine getirmek ve bu yolla müttefikleri memnun etmek için 2 Ağustos 1944 tarihinde Hitler Almanyası ile siyasî ve ekonomik bağlarını kopardı. Müttefik devletlerle yakınlaşması artan Türkiye, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni kabul ederek, Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etti.³² Müttefiklere karşı uzun süre direnen Japonya'ya 14 Ağustos 1945'te atılan atom bombolanyla dünyayı yıllarca kana boyayan savaş sona erdi. Japonya'nın teslim olmasından bir gün sonra Birleşmiş Milletler Anayasa'sını kabul etmek üzere

³⁰-Karpata, a.g.e, s.69-70

³¹-Rıfıkı Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş** 1945-1950, Ankara, 1979, s.33-34³²-Talat Köseoğlu, **Demokraside Davalarımız**, İstanbul 1962. s.222

toplantılmış. Sanfransisko'da kabul edilen kararlar aynen T.B.M.M tarafından tasdiklenmiştir.³³

11-1945 ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ A-ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞİ SAĞLAYAN DIŞ FAKTÖRLER

II.Dünya Savaşı'nı Türkiye'nin müttefiki olan hür devletler tarafı kazandı. Müttefikler savaşın olumsuzluklarını ortadan kaldırmak ve yeni dünya düzenini hürriyet esasları üzerine kurmak için Sanfransisko şehrinde bir araya gelerek "Birleşmiş Milletler Teşkilatı" nı kurmaya çalıştılar.³⁴ Bu teşkilatın oluşması için toplanan Sanfransisko Konferansına Türkiye 5 Mart'ta resmen davet olundu. Sanfransisko Konferansına katılan Türkiye, Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurucuları arasında yer aldı.³⁵ Sanfransisko Konferansına giden heyette bulunan Feridun Cemal Erkin, "İsmet Paşa, Amerikalıların sorması halinde, en kısa zamanda demokrasiye geçileceğini söylemeleri talimatını vermişti." demektedir.³⁶ İkinci Dünya Savaşı demokrasi cephesinin kazanması, bütün dünyada demokrasinin yayılması yolunda etkili oldu. Türkiye'de dünyayı etkileyen bu demokratikleşme akımına uydurmak zorunda kaldı. Bu dış faktörler demokrasiye geçiş çalışmalarını hızlandırdı.³⁷ II.Dünya Savaşı sonrası diktatörlüğe dayanan tek parti yönetimlerinin gözden düştüğü demokratik uygulamaların arttığı bir dönem oldu.³⁸

Türkiye'nin II.Dünya Savaşı sonunda demokratik ülkelerin siyasî yelpazesinde yer almasını sağlayan önemli bir gelişme Sovyetler'in galip devletler arasında yer alması ve Türkiye'den toprak istemeleri olmuştur.³⁹ Sovyetler Birliği, Mart 1945'te verdiği bir nota ile 17 Aralık 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşmasının süresini yeni oluşan şartlara uymadığı için uzatmayacaklarını açıkladı. Sovyetler Birliği, yeni şartlara uyum sağlanması için Montreaux Anlaşmasıyla oluşan durumun değiştirilmesini, doğu sınırlarımızda

³³-Erer,a.g.e, s.69

³⁴-Erer, a.g.e, s.69-70 ³⁵Ahmet Şükrü Esmir-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I 7 Alkım Kitabevi, Ankara, 1989 s. 184 ³⁶-Şükrü Karatepe, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık. İstanbul, 1993, s.202 ³⁷-Karpas, a.g.e, s. 123 ³⁸-Karatepe, a.g.e s.200

³⁹-Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi 1938-1945**, Ankara. 1986 s.386

ise kendi lehlerine değişikliklerin yapılmasını istedi.⁴⁰ Bu durum Türk-Sovyet ilişkilerini kopma noktasına getirerek, savaş ihtimalini ortaya çıkarmıştı. Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya kalan Türkiye; batılı müttefiklerden destek arama yoluna gitti. Türkiye'nin demokratik cepheye yakınlaşmasında Sovyetler Birliği'nin bu politikasının önemli bir etkisi oldu.⁴¹

Türkiye'de çok partili siyasî hayatın oluşumunda dış etkenler önemli olmakla birlikte, zorlayıcı ve baskıcı bir şekilde olmamıştır. Buna rağmen, bu durumun Amerika'ya şirin görünmek isteyen C.H.P.'nin bir taktiği olduğu düşüncesini taşıyanlar olmuştur. Bu dönemde Amerikan dostluğunun millî bir gelenek şeklinde yerleşmesine çalışıldığı da inkar edilemezdi.⁴²

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik ve siyasal sıkıntılardan Türkiye savaşa fiilen girmediği halde doğrudan etkilenmiş ve hükümete karşı muhalefetin güçlenmesinde önemli rol üstlenmiştir.

B-ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞİ SAĞLAYAN İÇ FAKTÖRLER

Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulması yolunda insan haklarını güvenlik altına alma çalışmaları artarken, Türkiye'nin bu faaliyet içerisinde yer alması olumlu bir gelişmedir. Bu gelişmeler Türk siyasî hayatı zamanla yerleşecektir.⁴³ C.H.P, A.R.M.H.C, Halk Partisi, C.H.P olarak siyasî arenada giderek gelişmiş,⁴⁴ Türk siyasî hayatı 1919-1950 arasında damgasını vurmuştu. C.H.P, II.Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği problemleri savaşın sonunda bütün ağırlığı ile yaşamaya başlamıştı. C.H.P'nin yaptığı uygulamalar hükümete ve partiye karşı sessiz ama giderek artan bir muhalefetin doğmasına yol açtı. C.H.P'ye karşı muhalefetin oluşmasını etkileyen sebepleri iki başlık altında görebiliriz.

a-Ekonomik Sebepler

⁴⁰-Karatepe, a.g.e, s.201

⁴¹-Koçak, a.g.e, s.386

⁴²-Köseoğlu, a.g.e, s. 23 2, Avukat Talat Köseoğlu, Amerika'nın gerçek demokrasiyle yönetilen ve kamuoyunun etkisinde hareket eden bir ülke olduğunu bahsettikten sonra, "Şu halde ideal olan Amerikan dostluğunu sağlayabilmemiz için Amerikan halkının itimat ve sempatisini kazanmamız icap ediyordu.

Amerikan milleti, demokratik bir rejimle idare edilmeyen bir devlete karşı samimi olarak sempati duyamaz ve böyle bir milletle de ciddi bir ittifaka girişmezdi, "demektedir.

⁴³-M.Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, İstanbul, 1968 s.252

⁴⁴-Tank Zafer Tımaya, **İslamcılık Cereyanı**, İstanbul, 1962 s. 189

Türkiye II.Dünya Savaşıma fiilen girmediyse de savaşın getirdiği her türlü olumsuzluktan etkilenmiş, savaş sürecinde yapılan askeri harcamalar ülke ekonomisini sarsmıştır.⁴⁶ Savaş yılları boyunca pahalılık, yokluk ve çeşitli süstimaller ile karşılaşılıyordu. Savaşa katılmayan ülkede, savaşa katılan ülkelerde bile görülmeyen derecede pahalılık, ihtikâr ve spekülasyonlarla karşılaşılması C.H.P hükümetine karşı artan bir memnuniyetsizlik oluşturmuştur.⁴⁶ Bazı yerel birimlerin idarecilerinin kendilerine sağladığı nüfuz, merkezi teşkilattaki ayrıcalıklı zümreyi gölgede bırakmıştır.¹⁷ 18 Ocak 1940 tarihinde Millî Korunma Kanunu'nun çıkarılması ekonomi üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş,⁴⁸ Millî Korunma Kanunu'ndan sonra 1942 yılında Varlık vergisi çıkarılmıştır. Varlık vergisinin tüccar, emlak sahibi, büyük toprak sahiplerinden almaya çalışılması C.H.P. içindeki toprak sahipleri ile C.H.P'm'n yollarının ayrılmasında önemli bir etki yapmıştır.

C.H.P' ye karşı muhalifleri artıran başka bir durum da mahsulün savaş içinde tarlada tahmininin yapılması idi. Görevlendirilen memurların hububatın kıt olduğu dönemde yaptıkları süstimaller halkın sıkıntılarını

arttırmıştır. 26 Nisan 1944 **tarihli** Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile ortaya çıkan bu durumun küçük köylü ile hükümeti karşı karşıya getirmiştir.

C.H.P'yi ekonomik istikrarın sağlanamaması, devletçilik politikasının olumsuz etkileri, tek parti meclisinin almış olduğu⁵⁰ kararları yukarıdan aşağıya uygulaması yıpratmıştır.

b~Sosyal Sebepler

Sosyal sonullardan en fazla etkilenen toplumun çoğunluğunu oluşturan köylü kesimi olmuştur. 1945 yılında toplam nüfusun %83'ü köylerde otuyordu.⁵¹ Tek parti iktidarının jandarma vasıtası ile köylü üzerindeki baskısı artmış, köylü tarifi güç bir hürriyetsizlik dönemi yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde milletin efendisi köylü; jandarma ve tahsildardan, yol ve tanm ürünleri vergilerinden yakınmıştır. Altı liralık yol vergisini ödeyemeyenler günlerce yollarda ve madenlerde çalışmak zorunda

⁴~-Yahya S.TezeLCumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara 1982 s. 162

⁴⁶-Burçak ,a.g.e. s.25-26

⁴-Köseoğlu,a.g.e, s.239

⁴⁸-Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, 1982 s. 246

⁴⁹-Burçak, a.g.e. s.29-30, **Aym Tarihi**, No. 130, (Mayıs 1945). s.95

¹⁰-Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, s. 189

⁵¹-Karpat.a.g.e, s.91

bırakılmış, köylü ekonomik yapının baskısı üzerine binince acil ihtiyaçlarını karşılayamaz olmuştu.⁵²

İşçi kesiminde de, iş güvenliği, sosyal şartların iyileştirilmesi ve sağlık konularında, 1945 yılına kadar çağdaş bir düzenleme yapılmış değildi. Bu çağdaş düzenlemeyi gerçekleştirmek için 27 Haziran 1945 tarihinde Sendikalar Kanunu çıkarılmış, 22 Temmuz 1945'te Çalışma Bakanlığı kurulmuş, ancak bu girişimlerde işçi ücretlerinin⁵³ iyileştirilmesinde etkili olmamıştır.

İş dünyası açısından duruma bakıldığında iş adamları, büyük toprak sahipleri savaş içerisinde hükümetin çıkardığı, Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu uygulamalardan büyük ölçüde rahatsız olmuşlardır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısı 1945 Mayıs'ında 7 aylık bütçe görüşmeleri sırasında yoğun eleştiri almıştır. Tasarı, 11 Haziran 1945'te kanunlaşmış fakat kanun hayata geçirilememiştir. Bu uygulamalar toplumun bu kesimini mevcut iktidara karşı harekete geçiren önemli bir etken olmuş,³⁴ ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri C.H.P'nin karşısına organize bir güç olarak çıkma hazırlıklarına başlamışlardır.

c-Siyasal sebepler

C.H.P, muhalefetin güçlenmesi ve mecliste "Tek Parti" rejiminin özelliğine uymayan bir şekilde doğmasına ilk anda kabul edemezdi ve bu çalışmalara izin vereceği de düşünülemezdi.⁵⁵ Ortaya çıkan ve inkar edilemeyen bir gerçek, tek parti devrinin sonunun yaklaştığı olmasındı.

1939 yılında yapılan 5.Kurultay'da C.H.P. "Müstakil Grup" adı alan, C.H.P'den bağımsız hareket eden bir grup çıkardı. Bu grup, yapı olarak muhalefet yapacak bir durumda değildi. 1931 yılından itibaren milletvekili adayları listelerinde bir kısım adaylıklar boş bırakılıyor, meclise sınırlı sayıda partili olmayan milletvekili girme sağlanıyordu. 1939 yılında kurulan "Müstakil Gmp", bu dönemde mecliste bulunan ve partili olmayan 20 milletvekilinden oluşuyordu. Parti başkanlığına bağlı ve hükümeti eleştirme görevi olan bu grup, parti içi gmp toplantılarına ve oylamalarına katılmıyordu. C.H.P bu yolla örgütlü muhalefetin varlığına izin venniş görünüyordu. Sonuç olarak, Şefe

[?]~-Burçak, a.g.e, s.27

"-Mithat Atabay, **Çok Partili Dönemde Bir**

Muhalefet Partisi: Millet Partisi (20 Temmuz 1948 -

27 Ocak 1954) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991, s. 16

²⁴- Burçak, a.g.e, s.34-35

⁵⁵-Koçak, a.g.e, s.388

bağlı olan müstakil grup milletvekilleri, Şefin görüşlerinin savunulması dışında, iktidara karşı gerçek bir muhalefet yapamamışlardır.⁵⁶ Parti içi örgütlü muhalefete izin verilmesi gerçek bir muhalefet ortamı yaratmaya yetmemiştir..

19 Mayıs 1945 tarihine gelindiğinde, gerçek muhalefete duyulan ihtiyaç arttı. Bu sebeple İsmet İnönü verdiği nutukta demokratik uygulamaların artacağı, hükümetin yaptığı işlerin iyi bir şekilde kontrol edileceğini belirterek, kendi ağzından çok partli siyasî hayata geçileceği müjdesini verdi.^v

Ülke içinde ve dışında gelişen olayların etkisi yanında, muhalif bir partinin doğması Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından da istenmiştir. CıUTihurbaşkam İsmet İnönü'nün muhalif bir partinin doğmasını istemesinin sebepleri nelerdir? Bunu kısaca değerlendirmek gerekirse: İsmet İnönü'nün politika tarihimiz içerisindeki yerine bakmalıyız. İsmet İnönü, C.H.P. Genel Başkan Vekili ve zaman zaman Başbakan olarak görev yapmıştı. Cumhuriyet Döneminde 1924 T.C.F ve 19.10 S.C.F ının kapatılmasında etkili olmuştu. Gelecek nesillerin kendisini, "Tek Parti"nin hamisi, demokrasi düşmanı olarak tanıyacağını düşündüğünden. 1945'de

⁵⁶-Karatepe, a.g.e, s. 199-200

^v -Hughes, a.g.e s.77, Karatepe, a.g.e, s.202, Seden, a.g.e, s.53-54, *Aym Tarihi. Basın Yayın Umum Müdürlüğü. 1-31 Mayıs 1945 Sayı. 138* (İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te Türk Gençliğine hitabından alınmıştır.), s.52-53

"Türk Gençleri!

Memleketimizin siyasî idaresi.Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan B.M.ML ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemediyen ilerletmiştir. Büyük meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat: halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırtıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur. Büyük meclis az zaman içinde büyük inkılaplar geçirmiş bir milletin sarsıntılara uğramadan.daha ziyade ilerlemesini temin edecektir."

*Aym Tarihi, Basın Yayın Umum Müdürlüğü." 1-31 Mayıs 1945, Sayı. 138. s~53

"-Türk Milleti İkinci Cihan Harbinde siyasî ve manevi bakımdan teiniz ve başarılı bir imtihan geçirmiştir. B.M.M'nin kudreti elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda olan gelişmesinde devam edecektir."

Cumhurbaşkanlığı gibi en yüksek makamda bulunduğu sırada ve kendisine büyük bir rakip kabul ettiği Mareşal Fevzi Çakmak'ı emekliye sevk ederek, muhalefet için zemini hazırlamıştı. Hikmet Ba3arı'un muhalefeti bayraklaştırması ve başına felaket gelmemesi de tenkit ve tartışma ortamının doğmasına neden olmuştu.⁵⁸

Mayıs 1945 te B.M.M. nde Toprak Kanunu ve 7 Aylık Bütçe gibi iki önemli konu görüşülmekteydi. Bu kanun teklifi ve bütçe konusunda çok şiddetli tartışmalar oluyordu. Aynı /amanda 7 Haziran seçimleri içinde bu devrede çalışmalar luzla sürüyordu. Muhalefetin bir partileşmeye doğru gideceğine kesin gözü ile bakılıyordu. Partiyi kuracak olan muhaliflerin kendilerini göstermeleri an meselesiydi. 7 Aylık Bütçenin görüşülmesi sonunda. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 29 Mayıs 1945 tarihinde B.M.M'den güven oyu istemesiyle düğüm çözüldü. Yapılan oylamanın sonucunda 359 mebusun Saraçoğlu hükümetine oy vermesi ve 7 mebusun red oyu vermesi muhalefeti ortaya çıkardı. Red oyu verenler, Manisa Mebusu Hikmet Bayur. Kütahya Mebusu Recep Peker. İzmir Mebusu Celal Bayar, Eskişehir Mebusu Emin Sazak. İçel Mebusu Refik Koraltan, Aydın Mebusu Adnan Menderes. Kars Mebusu Fuat Köprülü idi.^{y;}

7 Muhalif Mebusun bu oylama ile ortaya çıkması ve Recep Peker'in de muhalif grubun içinde olması C.H.P çevrelerinde şaşkınlık yaratmıştır.⁶⁰ Bu grubu dağıtmak ve tehlikeyi çabuk atlatmak gerekliydi. Hemen hükümette değişikliğe gidildi, C.H.P Genel Sekreterliğinden Mahmut Şevket Esendal ayrıldı, yerine Naiif Atıf Kansu getirildi. Ticaret Bakanı Celâl Sait Siren'in yerine Raif⁶¹ Karadeniz atandı.

7 Haziran 1945 tarihinde yeni bir muhalefet grubu ortaya çıktı. Manisa Mebusu Rıdvan Nafiz Ergüder, Bilecik Mebusu Kasım Gülek, Urfa Mebusu Kudsi Tecer C.H.P genel idare kurulundan istifa ettiler. Bu durum C.H.P. içinde yeni bir sıkıntı doğurdu. C.H.P parçalanmaları engellemek için parti disiplini hatırlatarak, isteklerin gözönünde tutulacağını bildirdi.⁶²

C.H.P'nin etkisiz hale getiremediği Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü. C.H.P Meclis Grubuna 7 Haziran 1945 tarihinde "Dörtlü Takrir" verdiler. Takrirden, çok partili hayata geçişi engelleyecek yapıda olan kanun ve tüzüklerin değiştirilerek, demokratik hayatı engellemeyecek

r. a.g.e. s.70 ^{v;}-Tekin Erer. a.g.e, s.71. Koçak,a.g.e, s.382 ^{r>}-Koçaka.g.es.382 ⁶¹ -Faik Ahmet Barutçu, Siyasî Anılar (1939-1954), İstanbul, 1977 s.290-291

⁶⁰-Erer.a.g.e. s.73

dununa getirilmesi isteniyordu.⁶³ Takrir partide fırtınalar kopardı. Çankaya'da İnönü'nün başkanlığında görüşmeler yapılarak, takririn reddi ve imza sahiplerinin hırpalanmaları kararı alınmış,⁶¹ takrir 12 Haziran 1945 tarihindeki parti grup toplantısında okunmuş⁶⁰ tartışmalar 7 saat kadar devam etmiştir. Başbakan son sözü alıp, bu tekliflerini geri çekmelerini, bu istekleri görüşme yerinin B.M.M olduğunu söyleyerek müzakereleri bitirmiş, bundan sonra oya sunulan "Dörtlü Takrir" reddedilmiştir.⁶⁶ İnönü bu nedenle bir açıklama yaparak "muhafefti parti içinde yapmamalarım, istiyorlarsa yeni bir parti kurmalarını ve mücadelelerini orada yürütmelerini" söylemiştir.⁶ "Dörtlü Takrir" in reddiyle muhalif dört kişi. parti içindeki durumları güçleştiği için birlikte hareket etmek durumunda kaldılar.⁶⁵

C.H.P. 17 Haziran 1945'te yapılacak ara seçimlerde adayları kendisi belirlememişti.⁶⁹ Bu durum C.H.P. nin yumuşama politikası içerisine girdiğini gösteriyordu. 17 Haziran 1945 ara .seçimlerinin yapılmasından sonra ülkenin yeni bir döneme girdiğini gösteren bir durum gelişti. Türkiye'de ikinci bir partinin kurulması için müracaat yapıldı. İlk düşünülen, bu müracaatı yapanın "Dörtlü Takrir" i verenler olduğu idi. Ancak öyle olmadı, işadamlarından Nuri Demirağ, 7 Temmuz 1945 te İçişleri Bakanlığı'na, Millî Kalkınma Partisi'ni kurmak için müracaat etti ve iznin verilmesiyle, 22 Eylül 1945 te C.H.P'nin karşısında ikinci parti resmen kuruldu.⁶⁰

Türk milletinin. 1908 den itibaren başlayan çok partili demokrasi süreci içinde fiilen rol oynamadığı, siyasî

⁶³-Erer. a.g.e s. 73-74. Naki Cevat Akkerman.

Demokrasi ve Türkiye'de Siyasî Partiler Halikında Kısa notlar Ankara, 1950. s.72-75, CemEroğul.
Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İkinci Baskı Ankara. 1990, s. 10-11

⁶ '-Celal Bayar. **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul. 1969 s.33

⁶⁵-Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam** (1908-1950) C.U. 5.Basım İstanbul, 1985 s.410

⁶⁶-Barutçu. **Siyasî Anılar**, s.309, Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** s. 130

⁶ -Karatpc. a.g.e. s.204

⁶⁸-Bayar. **Başvekilim**, s.34, Dörtlü Takrir'in reddi yeni bir parti kurulması için çalışmaların başlamasına yol açtı. Samet Ağaoğlu, **D.P nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, Yayma Hazırlayan: Cemil Koçak, İletişim Yayınları. İstanbul, 1992. s.85

⁶⁹-Tcziç Erdoğan, 100 soruda **Siyasî Partiler**. 1.Baskı, İstanbul 1976. s.254. Karpat. **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 129

"-Ercan Haytoğlu, **Millî Kalkınma Partisi ve Siyasî Hayatı**. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir, 1990. s.39-44

hareketlerin yönetici kadro tarafından yönlendirildiği dikkat çekmektedir. Ancak, 1945 yılma gelindiğinde tablonun değiştiği yönetici kadro ile az ilgisi olan bazı kimselerin arkalarına halkı alarak siyasî teşkilatlanmayı başlattığı görülmektedir.¹

"Dörtlü Takrir" sahipleri, Vatan gazetesi ile açıkça muhafeftiye başladılar. Millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması, antidemokratik hükümlerin kaldırılması, baskıların kaldırılması konuları üzerinde durdular.¹² Önce 21 Eylül'de Adnan Menderes ve Fuat Köprülü C.H.P'den çıkarıldılar.¹³ Sonra 28 Eylül'de Celâl Bayar istifa etti. Arkadaşlarının C.H.P'den çıkarılmasının tüzüğe aykırı olduğunu belirten Koraltan da partiden çıkarıldı.⁴

Millî Kalkınma Partisi'nin kuruluşu Cıunhurbaşkani İsmet İnönü tarafından da ciddi karşılanmamıştı. İnönü, daima asıl muhafeftin meclis içerisinden doğması gerektiği beklentisi içerisinde olmuştur.⁰ 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Partinin kurulmasıyla beklenen olmuş, bu gelişme ile siyasî hayatımızda yeni bir dönem başlamıştır.

KAYNAKLAR

TÖKİN F.Hüsrev. 1965, **Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)** İstanbul

TUNAYA Tarık Zafer, 1952. **Türkiyede Siyasî Partiler, 1859-1952**, İstanbul

S EDEN Selime, 1946 **Türkiye'de Demokrasi**, İstanbul

'- AğaoğluLg.e, s.45

"-**Vatan**, 13. 14, 18, 22 Eylül 1945, Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**

(**Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**) Bilgi Yayınevi. Ankara 1990, s.74-75

'-Eroğul, a.g.e, s. 11

'-Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı.

Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu, Milliyet Yayınlan, 5.Baskı, İstanbul, 1991 s.29-31

-Muzaffer Sencer. **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, 1971 s. 194. **Ulus 2** Kasım

1945, Cıunhurbaşkani İsmet İnönü B.M.M'nin

7.Dönem, 3.Toplantısında 1 Kasım 1945 te bu konuda

şunları söylemiştir: "Bizim tek eksğimiz, hükümet

partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu

yolda memlekette geniş tecrübeler vardır. Hatta

iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak.

teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan

tepkiler karşısında bu teşebbüsün muvaffak olmaması

bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle

hürriyet ve demokrasi havasının tabii işletmesi

sayesinde başka bir partinin kurulması mümkün

olacaktır."

TUNCAY Mete. 1946 Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931) İstanbul
KARPAT Kemâl H..1967, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul
SEZGİN Ömür. 1984 Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, Ankara
GÖLOĞLU Mahmut 1974 Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Ankara
YETKİN Çetin. 1982 Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, İstanbul
ÖZ' Esat, Nisan/Mayıs 1993 "Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesi nedenleri ve sonuçları Sosyo-Politik" Yaklaşım
HUGHES Preston. 1993. Atatürkçülük ve Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci, İstanbul
ERER Tekin. 1963. Türkiye'de Parti Kavgaı, İstanbul
BURÇAK Rıfkı Salim 1979 Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950, Ankara
KÖSEOĞLU Talat 1962. Demokraside Davalarımız, İstanbul
ESMER Ahmet Şükrü-SANDER Oral,1989."İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Olaylarla Türk Dış Politikası, C.I 7 Alkım Kitabevi, Ankara
KARATEPE Şükrü, 1993, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul
Koçak Cemil, 1986, Türkiye'de Millî Şef Dönemi 1938-1945, Ankara
SERTEL M.Zekeriya, 1968,Hatırladıklarım, İstanbul
TUNAYA Tarık Zafer. 1962, İslamcılık Cereyanı, İstanbul
TEZEL Yahya S, 1982, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara
BORATAV Korkut 1982,Türkiye'de Devletçilik, Ankara

ATABAY Mithat, 1991. Çok Partili Dönemde Bir Muhalefet Partisi: Millet Partisi (20 Temmuz 1948 - 27 Ocak 1954) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Ayın Tarihi. Basın Yayın Umum Müdürlüğü. 1-31 Mayıs 1945 Sayı. 138

BARUTÇU Faik Ahmet, 1977, Siyasî Anılar (1939-1954), İstanbul

AKKERMAN Naki Cevat, 1950. Demokrasi ve Türkiye'de Siyasî Partiler Hakkında Kısa notlar Ankara

EROĞUL Cem. 1990 . Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İkinci Baskı Ankara

BAYAR Celal, 1969. Başvekilim Adnan Menderes, İstanbul

AYDEMİR Şevket Süreyya, 1985, İkinci Adam (1908-1950) C.II. 5.Basım İstanbul

AĞAOĞLU Samet .1992, D.P nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Yayma Hazırlayan:Koçak Cemil, İletişim Yayınlan, İstanbul

TEZİÇ Erdoğan. 1976. 100 soruda Siyasî Partiler, I.Baskı, İstanbul

HAYTOĞLU Ercan, 1990, Millî Kalkınma Partisi ve Siyasî Hayatı. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

Vatan. 13, 14, 18, 22 Eylül 1945

TOKER Metin. 1990, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950 (Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973) Bilgi Yayınevi, Ankara

BİRAND Mehmet Ali ,DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, 1991Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu, Milliyet Yayınlan. 5.Baskı. İstanbul

SENCER Muzaffer, 1971, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul

UIus2KasmU945